Joodse Bezienswaardigheden in Oost en West-Europa.

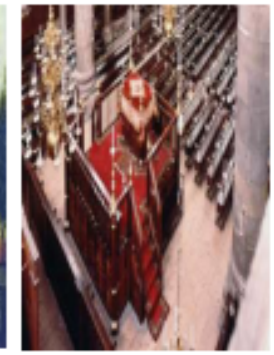
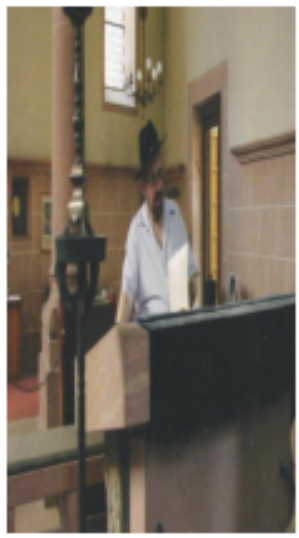

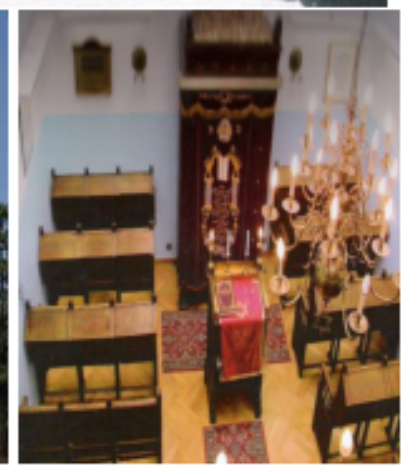

Joodse bezienswaardigheden in Europa - oost en west.

Het Joodse volk heeft minstens drieduizend jaar een sterke binding met het land Israël. Daar ontwikkelde het een monotheïstische godsdienst toen het daar deels in deze periode verbleef en daar genoot het meerdere malen soevereiniteit.
De band tussen het Joodse Volk en de hoofdstad Jeruzalem is één van de best gedocumenteerde feiten in de antieke wereldgeschiedenis. In onze Tenach wordt het woord 'Jeruzalem' meer dan 600 keer genoemd. Dit bewijst meteen de sterke binding tussen land en volk! Jeruzalem is de stad van het volk Israël, ook al woont het grootste deel buiten Israël. In de Qur'an komt de naam Jeruzalem ' Al Quds' zelfs niet één keer voor en het was nooit de hoofdstad van een Arabische natie, dit in tegenstelling tot het Jodendom dat vanaf het begin van de Joodse geschiedenis Jeruzalem als hoofdstad heeft gekend. In deze samenhang heeft Rabbi Meir Shapira, die 'De Jeshiva' in Lublin stichtte, overal 'De Daf Haiomi' ingevoerd (een bladzijde uit de Talmoed die overal dagelijks door vele Joden geleerd wordt). Hij heeft vele malen verkondigd : Het Joodse volk is nu 2000 jaar in diaspora, het is vertrokken van het land Israël om er, nadat ze alle verlorenen in de wereld teruggevonden hebben, terug naar toe te keren.

Italië: Roma

Door historisch tragische omstandigheden zijn Joden tegen hun wil naar Europa gebracht. Het was Titus, de keizer van het Romeinse Rijk, die de Joden als verbanningsstraf naar Europa bracht in het jaar 70 n.d.a.j. De exil kende een eerste halte in Rome, waar de grootste Joodse gemeenschap ten tijde van de vernietiging van de 2de Tempel verbleef. Het is tevens de oudste Joodse gemeenschap in Europa. Tijdens de Misjna-periode (50 n.d.a.j. – 200 n.d.a.j.) hebben o.a. Rabbi Akiva en Rabban Gamliël van Javne, Rome bezocht. Titus wordt goed beschreven in een historisch werk van Josephus Flavius. Josephus Flavius was een zeer controversiële figuur. Nadat hij de

opstand georganiseerd had, en geen overwinning boekte, is hij naar de Romeinen overgelopen. Josephus Flavius schrijft vanuit Romeinse kant lovenswaardig over Titus; in de Talmoed kom je de andere extreme kant tegen. De Romeinen kenden een koloniaal regime, macht en geweld telde. Vanuit joods standpunt is dit catastrofaal. Voor religieuzen is Titus een wreedaard, hij heeft de Joden als straf naar Europa verbannen. Dank zij deze gebeurtenis heeft het Joodse volk wel het monotheïsme verspreid in het Avondland-Europa.

Met de komst van Constantijn veranderde de grote vrijheid die de Joden in Europa, meerbepaald in Rome, genoten. Constantijn voerde verscheidene legislatieve maatregelen in met betrekking tot de Joden, vooral om hun invloed te beperken. Het Christendom werd tot staatsreligie uitgeroepen, met als gevolgen:

- De Romeinse bezetter (onder Adrianus) heeft de naam Jeruzalem in een Romeinse naam veranderd : Aelia Capitolina en de naam Judea in Palestina. Hieruit is de naam Palestina dan ook uit ontstaan, als verachting voor de Joden. Met opzet werd dan ook elk joods spoor uitgewist. Merk op dat het land nooit Palestina geweest is, het bleef bij een idee, door de Romeinen gebracht. De naam heeft ook niets met Arabieren te maken, het gebied rond Gaza was eens bewoond door de Filistijnen. Een volk die lange milenia verdwenen is.
- het werd verboden christelijke slaven te hebben of ze te besnijden.
- Bekering van christenen tot het Jodendom werd verboden.
- Bijeenkomsten voor religieuze diensten werden beperkt, maar het werd Joden wel toegestaan om jaarlijks Jeruzalem binnen te gaan op Tisha B'Av. (vandaar de naam 'klaagmuur').
- Constantijn dwong van het eerste concilie van Nicea ook een verbod af tegen het vieren van Pasen op de dag van het joodse Pesach op 14 Nissan. Tevens is dit concilie van Nicea verantwoordelijk voor de verplaatsing van de sabbat naar zondag.

De hele geschiedenis en verhouding van Constantijn tot het Jodendom verklaart vele dingen m.b.t. giyur – bekering tot het Jodendom. Tot Constantijn werd het Jodendom op hetzelfde niveau gezien als het christendom. Wanneer het christendom tot staatsreligie werd uitgeroepen, wilden de christenen een totale scheiding met het Jodendom.

Bezienswaardigheden

- De boog van Titus op het Forum Romanum.

De marmeren Boog van Titus is gebouwd op het hoogste punt van de Via Sacra, op het Forum Romanum. Dit is de toegang vanaf het dal van het Colosseum. De enkele boog is vermoedelijk in 81 n.d.a.j. door keizer Domitianus gebouwd, ter ere van zijn vergoddelijkte broer en voorganger Titus. Het monument is dus postuum gebouwd, en heeft niets van doen met Titus' triomftocht in 71, die er echter wel op is afgebeeld.

Het meest beroemde is het reliëf in de boog die herinnert aan het neerslaan van de Joodse opstand in Judea en aan de verwoesting van Jeruzalem en de 2de tempel door Titus en zijn vader Vespasianus in 70 n.d.a.j. Joode gevangenen voeren de Menora op hun schouders en andere ornamenten uit de Tempel als krijgsbuit mee. Voor Joden is dit een zeer pijnlijke aanblik omdat er gevoelens van verdriet en vernedering mee gepaard gaan. Op Tisja be Av gaat de Joodse gemeenschap daar uitdrukking geven van hun verdriet. Tegelijkertijd is er ook de fierheid omdat het Romeinse Rijk ten onder is gegaan, omdat de status van 'vrijheid' van de gemeenschap in Rome al minstens 1500 jaar opnieuw bereikt is en omdat Het Land Israël opnieuw een joodse soevereiniteit heeft na 2000 jaar verbanning.

Het reliëf diende als model voor vele schetsen van de menora. Het is trouwens een echte speculatie wat met de menora gebeurd is. Het Vaticaan ontkent de menora in het bezit te hebben. Deze zou in Rivier de Tiber gegooid zijn bij de inval van Rome door de Hunnen. De Hunnen waren een confederatie van nomadenstammen afkomstig uit

Centraal-Azië, die in de 5e eeuw door Europa trok. Zij waren berucht om de verwoestingen die ze aanrichtten en hun niets ontziende wreedheid. Op de Oostzijde van deze boog staat in het Latijn te lezen: "De Senaat en het Volk van Rome (dragen dit op aan) de vergoddelijkte Titus Vespasianus Augustus, zoon van de vergoddelijkte Vespasianus."

Op de westelijke zijde staat een andere inscriptie. Dit is niet meer de oorspronkelijke Romeinse want die was verloren gegaan. Deze inscriptie vermeldt dat Paus Pius VII de boog aan het begin van de 19de eeuw heeft laten restaureren.

Triomfboog van Titus, Rome.
Voorwerpen uit de tempel worden als krijgsbuit meegevoerd.

De boog van Titus op het Forum Romanum. Afgebeeld is Titus op zijn zegewagen die door vier paarden wordt getrokken.

- Het Colosseum

Het amfitheater van de Flavische keizerdynastie, beter bekend als het Colosseum, gebouwd in de 1e eeuw te Rome, was het grootste amfitheater in het Romeinse Rijk. De bouw werd gestart onder de heerschappij van Vespasianus in 62 en gefinancierd uit de krijgsbuit van de plundering van Jeruzalem in 70. Na de voltooiing in 80 werd het ingewijd door Titus. De spelen bij de opening duurden 100 dagen. De zitruimte bood plaats aan meer dan 50.000 toeschouwers. Deze was ingedeeld in vier galerijen. Voor de keizer was er een aparte loge aan een van de lange kanten van de arena met een eigen ingang. Aan de overzijde was de loge voor de keizerin, de Vestaalse maagden en de magistraten.

Het Colosseum was helemaal bedoeld voor de spelen die werden georganiseerd en gefinancierd door de heersende keizer. Volgens de overlevering waren er naast vele gladiatorengevechten de meest verbazingwekkende schouwspelen te zien. Negenduizend tamme en wilde dieren werden afgeslacht. Ook vrouwen traden op als wilde-

dierenvechters. Tussen de middag was er voor geïnteresseerden een pauzeprogramma waarin veroordeelde gevangenen voor de wilde dieren werden gegooid. Duizenden Joodse gevangenen verloren op die manier hun leven. Ben Hour werd bekend als onklopbare overwinnaar in deze gevechten.

Het Colloseum werd gebouwd door de zogenaamde Flavische keizers. De bouw werd gestart onder de heerschappij van Vespasianus in 1972en gefinancieerd uit de krijgsbuit van de plundering van Jeruzalem in 70. Na de voltooiing in 80 werd het ingewijd door Titus.

- De joodse Ghetto

Ten westen van het Capitool en naast de rivier Tiber ligt de joodse Buurt van Rome, de 'Ghetto' genoemd. Het is een van de meest authentieke buurten met kleine kronkelige straatjes en pleintjes met warmrood gekleurde gebouwen, koosjere restaurants en Judaïcashops. Ghetto is een typisch Italiaans woord voor Joden, het is afgeleid van 'get' wat afscheiden betekent. ('Gimmel' en 'Tet' komen als letters in de Hebreeuwse Bijbel nooit samen)

Voormalige Joodse ghetto.

In de tijd van het Romeinse Keizerrijk stonden de Joden in hoog aanzien vanwege hun financiële en medische talenten. Vanaf 1556 moesten alle Joden op bevel van paus Paulus IV in een ommuurd gebied van Rome wonen. Dit was het begin van een tijd van intolerantie ten opzichte van de Joden die heeft geduurd tot halverwege de 19de eeuw, en opnieuw is begonnen in WO II. Van het ghetto zijn alleen nog de ruïnes over gebleven.

Een Joodse wijk in Rome waar je een prima Joodse maaltijd kunt nuttigen, is er wel nog gebleven.
Voor meer recente gebeurtenissen omtrent de Joden in Rome kan je terecht in de Sinagoga en het Musei della Comunità die het hart van deze wijk vormen. De Sinagoga is een zeer imposante synagoge, die reeds door verschillende pausen is bezocht geweest is. Ze is in een klassieke moorse stijl gebouwd in de jaren 1900. Nu is het bijna een traditie dat deze synagoge door de paus in het begin van zijn ambtstermijn bezocht wordt, tijdens zijn inauguratie als bisschop van Rome.

Tibereiland, Pons Fabricus (brug uit 62 v.d.j.) en synagoge (uiterst rechts)

Men vindt er o.a. ook een kerk van 'de crucificatie van Jeshu' waar de verzen van Jes. 53, die handelen over 'de knecht van de Eeuwige' daar in het Ivriet te lezen zijn en niet in het Latijn. Deze kerk vormt een hoogtepunt.

- Het Vaticaan.

Vele orthodoxe Joden betreden het Vaticaan niet door de toestanden gebeurd in de Middeleeuwen, alsook uit religieuze overwegingen. In naam van de katholieke religie is veel geplunderd. Het museum is een trekpleister voor wetenschappers. Niet alle plaatsen zijn voor het brede publiek toegankelijk. Connecties zijn nodig voor de speciale afdelingen. In bijzonders de Judaica afdeling.

In de catacomben onder het Vaticaan vindt men ook een fresco waar de profeet Jona wordt afgebeeld als symbool van de verrijzenis.

Nabij de havenstad Ostia is een zeer moeilijk te vinden Joods kerkhof waarvan sommige opschriften in het Hebreeuws zijn. Ook in de catacomben, waarvan sommige graven onder St. Pieters zijn, zijn opschriften in het Ivriet te vinden. 'Judas', het symbool voor verrader bestaat niet in het Ivriet. Men heeft dit willen doen aanschijnen als een vervorming van 'Jehoeda', wat totaal misplaatst is. Judas is een

christelijke figuur die veel pijn berokkent heeft aan het Joodse volk. Toch zullen er waarschijnlijk wel Joodse mannen begraven liggen.

Catacomben Roma:

ingang Catacombe,

Catacombe

De Sixtijnse Kappel (Italiaans: Capella Sistina) is een kappel op de begane grond in de Vaticaanse musea van Vaticaanstad. Hij werd gebouwd door Giovanni di Dolce tussen 1475 en 1483, in opdracht van Paus Sixtus IV, naar wie de kappel genoemd werd.

ok

*De **Sixtijnse Kappel** (Italiaans: Capella Sistina) is een kappel op de begane grond in de Vaticaanse musea van Vaticaanstad. Hij werd gebouwd door Giovanni di Dolce tussen 1475 en 1483, in opdracht van Paus Sixtus IV, naar wie de kappel genoemd werd. Het is een van de bekendste zalen.*

De kappel heeft een rechthoekige grondvorm en is 40,23 meter lang, 20,70 meter hoog en 13,41 meter breed, waarmee het de exacte afmetingen heeft van de Tempel van Salomo zoals die beschreven wordt in de Tenach (Ezechiël).

Italië: Florence (Firenze)

De Joodse gemeente of "kehillah" is een van de oudste in Italië en waarschijnlijk al in de Romeinse tijd gevestigd. Florence is de hoofdstad van Toscane, een belangrijk deel van Noord-Italië. De Joodse gemeenschap is niet groot en telt ongeveer 2000 zielen. Oorspronkelijk mocht de gemeenschap zich niet vestigen binnen de stadsmuren.

De kehille kende geen grote groei vooraleer een gemeenschap van Medici aan de macht kwam. In 1437 kreeg de gemeenschap onder Cosmo de Oude het privilege om een bank te stichten en zo geld te

kunnen lenen. Aldus beschermd om hun beroep uit te oefenen, kwamen geldleners en bankiers uit Pisa, Rieti en Tivoli en zelfs uit Spanje en Portugal naar Florence. De Sefardische gemeenschap leefde vooral In de stad Livorno en bestond uit grote geleerden. Het gebied was uitgerust met een aantal drukkerijen. Vooral artistieke rijke Joden woonden in Florence.

Ondanks het verleende privilege ontnam Cosmo de Eerste de Joden het recht om zich vrij in Florence te vestigen en werd er een ghetto gesticht. Gedurende de Inquisitie werd het zelfs aan Joden verboden christelijke werknemers te hebben. Pas na 1848, toen de Paus zijn zeggenschap over Italië grotendeels verloor, gingen de poorten van het ghetto open.
Florence is vooral voor zijn cultuur gekend in Europa. Ongetwijfeld ligt in Florence een onvoorstelbare schat aan kunst op alle niveaus. De medici lagen hier als grote ondersteuners wel aan de basis van. (zie bijvoorbeeld onder het beeld van Michelangelo gemaakt in 1501, van David die wacht op zijn vijand Goliath. David is een jonge man, volledig naakt. Hij is voorgesteld in een gespannen toestand, geconcentreerd op de worp die hij met de slinger zal uitvoeren. In de ene hand houdt hij een steen vast, in de andere hand de slinger. Zijn gelaatsuitdrukking straalt haat en uitdaging uit. Het is te bezichtigen in de galleria dell'Academia te Florence. Veel inwoners tijdens de Renaissance namen aanstoot van de frontale naaktheid van David. Dit kan ook in Jeruzalem niet.)

Een echte grote religieuze rol heeft de Joodse gemeenschap in Florence nooit gespeeld, ze bevond zich vooral in de schaduw van Venetië.
Eén van de mooiste synagogen ter wereld werd in Florence gebouwd. Ze is in renaissancestijl, mooi qua architectuur en akoestiek.

Marco Treves was de enige Jood van drie architecten, die de leiding had bij het ontwerp. Hij liet zich daarbij leiden door de Kerk van de Heilige Sophie te Constantinopel (nu Istanboel).
De Synagoge werd in 1882, in aanwezigheid van de notabelen van Florence, ingewijd door opperrabbijn Jacob Maroni.
Het gebouw bevindt zich in een prachtig onderhouden tuin, waar het goed toeven is. De bezoeker wordt bij het binnenkomen verrast door een oriëntaalse atmosfeer. De synagoge heeft door de verlichting een 'gouden gloed', de wanden zijn geheel bedekt met decoratieve motieven geschilderd door Giovanni Panti, een locale kunstenaar. De polychrome vensters doen herinneren aan Bijbelse taferelen.
Gedurende de Duitse bezetting werd de synagoge als garage gebruikt. Het was de bedoeling de synagoge op te blazen bij de Duitse terugtocht, maar gelukkig gingen de ladingen niet af.

In 1966 werd, tijdens de grote overstroming van Florence, een totaal van 90 Sifré Torah (Torahrollen), meubilair, een aantal fresco's, alsook de bibliotheek ernstig beschadigd. Het water stond bijna 2 meter hoog. Dankzij giften van de Joodse gemeenschappen in Italië en de hele wereld werd zoveel mogelijk gerestaureerd. Er is ook een (klein) museum binnen het gebouw. De gebruiken zijn Sefardisch. De synagoge heeft de indruk van een ware tempel!

Italië: Venetië

In Venetië bevindt zich een Joods cultuurcentrum. De havenstad was voor de Joden altijd al een aantrekking en werd als tolerant ervaren. In de 15de en 16de eeuw was Venetië bovendien het economisch hart van Italië en dus een zeer rijke stad. Joden kregen de mogelijkheid zich daar te ontwikkelen. Terwijl zij elders werden vervolgd, bouwden velen in Venetië een bestaan op als geldlener, kleermaker of als dokter. Venetië zag het vooral economisch: ze wilden de leiding over alle havensteden. In 1509 kwam er een grote stroom aan Sefardische Joden, die uit Spanje en Portugal verjaagd werden. Als gevolg hiervan werd In 1516 bij wet bepaald dat Joden zich in een ghetto moesten vestigen. De buurt was omringd door water en slechts door twee bruggen verbonden met de rest van de stad. Er werden hekken opgetrokken die voortaan 's nachts dichtgingen. De bevolkingsdichtheid was een permanent probleem, er woonden op een gegeven moment 5000 mensen op een gebied van 2 hectare. Het ghetto is het enige deel van de stad waar huizen van zes of meer verdiepingen gebouwd zijn.
Nochtans was men niet opgezet met het verdwijnen van de muren. Joden kenden er betere tijden: de autonomie van het rabbinaat ontwikkelde zich en de meeste Joden leefden vroom. Er werd dus een mooi Joods leven gepraktiseerd.
Het was Napoleon die de hekken van de ghetto in 1797 vernietigde. Hij heeft veel voor de Joden gedaan, door hen algemeen op gelijke hoogte te stellen met andere volken. Daarom wordt hij gezien als een

dictator met stijl. Naast zijn mensrechten- en emancipatie-politiek, had hij ook het idee om terug een Sanhedrin op te richten, dit in Europa. Hij stelde o.a. de vraag waarom het Joden verboden was een niet-Joodse vrouw te huwen. Tijdens WOII werden er, vanaf 1943, ongeveer 200 Joden uit Venetië en het ghetto gedeporteerd. Acht keerden er na de oorlog terug.
Tegenwoordig wonen er nog ongeveer dertig Joden in de wijk. Er zijn vijf synagogen, waarvan er twee nog een religieuze functie vervullen, de andere drie doen dienst als museum. De oudste is de Scuola Grande Tedesca uit 1528. De Scola Levantina heeft een barokke gevel. Ook is er een Sefardische, een Ashkenazische en een Duitse synagoge. Tevens is er een Chabbad yeshivah en een koosjer Chabbad restaurant in de wijk gevestigd.
Het joodse leven floreerde in Venetië. In de Middeleeuwen ontstonden ook drukkerijen in Venetië, waar alle Joodse klassiekers er hun eerste druk kenden: de Talmoed, zowel de Jeruzalemse - als de Babylonische, de Siddoer, de klassieke Choemash met commentaren van ; Rashi, Maimonides en vele andere.
De eerste drukkerij behoorde aan een Antwerpenaar met de naam Bromberg. Hij was heel bekend, niet joods, wel een filosemiet, en deed gouden zaken.

De wijk zelf bestaat uit drie delen, die worden aangeduid als oud, nieuw en nieuwst. De namen zijn echter enigszins verwarrend: het Gheto Novo is het oudste ghetto. In 1541 werd het Gheto Vechio toegevoegd en in 1633 het Ghetto Nuovissimo.

het voornaamste plein van de Ghetto in 2005.

De wijk zelf bestaat uit drie delen, die worden aangeduid als oud, nieuw en nieuwst. De namen zijn echter enigszins verwarrend: het Gheto Novo is het oudste ghetto. In 1541 werd het Gheto Vechio toegevoegd en in 1633 het Ghetto Nuovissimo.

Veel Joden zijn Italië binnengetrokken via de havenstad Trièst. Ook Padua is hen niet onbekend.
Italië is rijk aan synagogen, hoewel er weinig Joden zijn.
Naast Venetië is er nog een Joodse gemeenschap in Rome, Milaan en in Florence. Milaan kent een religieuze gemeenschap, maar geen Joodse geschiedenis.
Joden in Italië hebben een eigen Siddoer-noessah, het is noch Sefardisch, noch Ashkenazisch. Het zijn zeer oude gebruiken, die goed zijn om te weten voor mensen die liturgie studeren, maar door het gering aantal (30.000) Joden in Italië, is dit eigenlijk niet belangrijk.
Italië is vanuit Joods standpunt historisch belangrijk, maar weinig aantrekkelijk voor religieuze Joden.

<u>Opmerking.</u>
Mussolini was geen vriend van de Joden, maar op het niveau van Hitler komt hij ook niet te staan. Het feit was dat de Italianen niet zo gedisciplineerd waren en dus ook niet zo'n volledige medewerking

konden voeren met de nazi's. Onder zijn bewind waren dan ook bijna geen deportaties in Italië. (In Nederland bv. waar men wel zeer secuur alle Joodse inwoners op papier bijhield, was dit voor het doodseskader van de nazi's zeer gemakkelijk om 90% van de Joodse bevolking uit te roeien.

Asjkenaz

In de Torah betekent het woord *Asjkenaz* 'kleinzoon van Jafet', maar het komt ook overeen met een grondgebied in Mesopotamië. Vanaf de Middeleeuwen komt het woord Asjkenaz ook voor in Talmoedbronnen en zou voor het grondgebied Germanië (Duitsland) staan, maar omvat in werkelijkheid vanaf dat tijdvak, heel West-, Midden en Oost-Europa, waar de Joodse bevolking het Jiddisch als omgangstaal gebruikte. Deze naam werd algemeen gebruikt voor het gebied van Duitsland en Frankrijk en in het bijzonder het Rijngebied. Het Asjkenazische Jodendom heeft een rijke en diepe geschiedenis gedurende 1500 jaar. Waarschijnlijk kwamen de eerste Joden naar de Asjkenaz samen met de Romeinse bezetter via Italië naar Duitsland en vandaar naar Frankrijk. Zo heeft men in de stad Keulen een oud mikva ontdekt, die dateert van de jaren 500. Het ware Asjkenazische Jodendom floreerde vanaf de 9de tot de 13de eeuw in het Rijndal. Er zijn belangrijke Joods-Italiaanse families vanuit Italië naar het Rijndal afgezakt om zich daar te vestigen. Zij stonden in voor de verspreiding van het Torah-leren en voor het praktische religieuze Jodendom; ze brachten dit tot zo'n hoog niveau dat men over deze Middeleeuwse Joodse citadel van Torah-leren pleegde te zeggen: Van "Tsorfat" (Frankrijk) komt de Torah en het woord van G'D uit Asjkenaz'(Duitsland), (naar analogie van de psalm 'van Tsion...). Asjkenaziem is een synoniem voor de meeste Europese-Amerikaanse (Angelsaksische) Joden. Naast een speciaal Asjkenazische gebedsorde, bestaat ook een typische Ievriet-uitspraak die de Ajkenaziem hanteren.

Joden leefden minstens duizend jaar in Asjkenaz. Het historische begin situeert zich rond het Rijndal, voornamelijk rond de gemeenten Wormeizer (Worms) – Magenza (Mainz) en Speyer (Shapira).
Deze drie steden zijn ook bekend onder *Sjoem* (knoflook).

Enkele belangrijke Joodse individuen werkten en leefden in deze beroemde steden.
Uit een lange lijst van Rabbijnen uit de Middeleeuwse periode van 900 – 1700 bespreken we er enkele.

1. **Rabenoe Gersjom Ben Jehoeda (950 – 1028)**

Deze Rabenoe is bekend onder een titel die eigenlijk niemand binnen het Jodendom verdiend: 'Rabenoe Gersjom, licht van de exil'.
Deze wijze geleerde heeft verschillende 'Takana' op zijn naam staan:

- het verbod op polygamie.
- het scheiden van de vrouw tegen haar wil.
- Briefgeheim.

Hij stichtte in Magenza een Jesjiva en is verantwoordelijk voor de verspreiding van de Torah-leer in het Rijndal. De leraars van Rashi waren volgelingen van deze beroemde Rabenoe. Zeer bekende gedichten, die we in de Selichot ter gelegenheid van de hoge feesten bidden, staan op zijn naam. Hij schreef commentaren en verschillende tractaten op de Babylonische Talmoed; waarschijnlijk had hij de meest autoritatieve versie van de Babylonische Talmoed, waar Rashi zich ook altijd op baseerde. Rashi noemt zich dan ook de spirituele volgeling van Gersjom. (Rasji leefde ongeveer 300 jaar later).

2. **Rabenoe Sjimon Ben Jitschak**

Een heel beroemde rabbijn uit Magenza, hij was de oom van Rashi; een religieuze dichter, vooral bekend van zijn gebeden voor hoge feestdagen en pelgrimages. Een deel ervan is terug te vinden in de *Machzoriem*.

Volgens de overlevering hebben beide rabbijnen eigen kinderen door omstandigheden naar het christendom zien overlopen. Beiden namen ook een conciliante, respectvolle houding aan bij terugkomst in het Jodendom. (Toen El Chanan, de zoon, uiteindelijk paus geworden was, riep hij zijn vader, de Rabbijn van Mainz, bij zich om te laten weten wie hij was. Er ontstond een discussie hoe het nu verder moest. Volgens de legende was één van mogelijke oplossingen zelfmoord, een andere was alles op te biechten aan de christenen) De zoon van Gersjom werd gedwongen apostaat te worden. Welk standpunt moet men eigenlijk innemen als men onder dwang zijn geloof moet opgeven ? Moet men de ander als een verrader zien of moet men een vergevende houding aannemen?

3. **Rashi en zijn leraren**

Over Rashi is zoveel te vertellen dat een aparte sessie kan geschreven worden, het is dan ook een onrecht om hier slechts enkele regels over hem te schrijven. Hopelijk vinden we later de tijd om hier uitgebreider op in te gaan. Rabbijnen onder Rashi leefden en werkten in Magenza en Wormeizer. Rashi leerde enkele jaren Torah in de Talmoedacademiën van Magenza en Wormeizer, waar hij een groot deel van zijn Torah-kennis en populaire exegeses van de hele Tenach en Babylonische Talmoed verwierf. Twee van zijn beroemde leraars zijn:

- Rabbi Jitschak Ha'Levi
- Rabbi Rabbi Jaakov Bariakar uit Wormeizer.

Rashi was heel verbonden met deze Torah-academiën. Hij heeft ook een schoonzoon die in Mainz leefde.

4. **De Tosafist Rabbijn Meir ben Baruch**

In de jaren 1200 leefde en werkte Rabbi Meier ben Baruch in Wormeizer, hij is beter bekend als ‘de Maharam van Rothenburg’ en was nagenoeg de bekendste Tosafist die de hele Talmoed met commentaar van Rashi kritisch en systematisch behandeld heeft. De school dateert van 1100 tot 1300.

Rothenburg is gelegen aan de Taube en is één van de mooiste stadjes ooit, alles is nog authentiek zoals in de tijd van Rabbi Meier. De oorspronkelijke muur staat er nog, je kan er op wandelen en zo het hele stadje zien.
De naam van deze rabbijn werd door velen overgenomen, vandaar dat er zoveel Rothenburg's zijn. Rabbijn Meir ben Baruch studeerde bij verschillende Rabbijnen:

- Rabbijn Mosje uit Wenen: Hij is de auteur van 'Or Zaroea'
- Rabbijn Jechiel van Parijs: Hij is een bekende Tosafist.
- Rabbi Meier Van Rothenburg die in de jaren 1200 aanwezig was bij de verbranding van de Talmoed op de Notre Dame de Paris. Henri Heine (1800) zei hierover: 'Waar men boeken verbrandt, daar verbrandt men mensen'. In die tijd werden de Joden door keizer Rudolf de 4de zodanig uitgeperst dat leven in de Asjkenaz niet meer mogelijk was. Rabbi Meier, de "Maharam", vluchtte met zijn familie en maakte Aliya naar Israël. In de buurt van Bazel werd hij door een apostaat verraden aan de bisschop van Bazel, hij werd gevangen genomen in de kerk van Elzas waar men losgeld voor hem eiste. Rabbi Meier weigerde echter om zich te laten vrijkopen, opdat anderen niet hetzelfde lot beschoren zouden zijn. Hij blijft 13 jaar gevangen, tot zijn dood. De keizer heeft dan nog 7 jaar geweigerd om zijn lichaam vrij te geven. Hij ligt uiteindelijk begraven op het kerkhof van Wormeizer, met juist naast hem degene die zijn lichaam vrijkocht. Zijn begraafplaats is een enorme trekpleister voor vele Joodse mensen. Het is dan ook een van de weinige graven die met zekerheid gekend is. (Rashi bv. weet men niet met zekerheid liggen).

5. **Rabbi Jaakov Moelin**

Rabbi Jaakov Moelin (1400) uit Magenza wordt als de vader gezien van alle Asjkenazische gewoontes en liederen. De beroemdste zijn de appeltjes met honing op Rosh Hasjanah, ook de gewoonte om een kittel te dragen op Rosh Hasjanah en Jom Kipoer zijn van hem afkomstig. De kittel is ook het doodskleed, het heeft als kenmerk dat er geen zakken in zitten. Zijn graf is te zien op het kerkhof van Wormeizer en te herkennen aan de richting: het is het enige graf dat richting Jeruzalem staat.
Rabbi Jaakov Moelin was een Kabbalist, hij kreeg de titel 'Maharil' voor zijn vaderschap op vele Asjkenazische gewoontes.

6. **Rabbi Jaier Chaim Bagrag (16de – 17de E)**

Beroemd van het werk 'Chavot Ja'ier', een zeer encyclopedisch werk met heel interessante vragen als: Kan je op de leeftijd van 70 jaar

“Sjèchèchèjanoe” zeggen? Mag je dit ook zeggen als je een boek schrijft of drukt ? (antwoord: dit mag)

7. **HaRav Yitzchok Aryeh Wormser**

Magid en bekend als 'Baal Shem van Michelstadt'. De Baal Shem werd geboren in 5528 (1768) en was een afstammeling van HaRav Eliyohu Loantz, bekend als de Baal Shem van Wormser, de eerste Asjkenazische ‘Baal Shem’. Hij was rabbijn van een zeer klein stadje en was ijverig in zijn Torah studie. Na zijn huwelijk verloor hij enkele van zijn kinderen alsook zijn vrouw, en bleef alleen achter met nog 5 kinderen. Leden van de verlichte kringen in Michelstadt beklaagden hem bij de autoriteiten om zijn benoeming als Rav van de stad te voorkomen. Als gevolg van hun verslagen en vanwege een aantal wonderbaarlijke dingen die aan hem werden toegeschreven, werd hij voor een korte periode opgesloten. Nog binnen een jaar na het overlijden van zijn vrouw, verliet hij de stad Mannheim. Hij had een geesteszieke vrouw genezen die in het plaatselijk ziekenhuis opgenomen was. Vanaf dan noemde men hem 'de Baal Shem'. Hij verwierf verder bekendheid door zijn talrijke Chidushim op elk niveau van de Torah. Hij had een enorme kennis van homeopathie, was een groot Tsaddik, een kabbalist en een streng vegetariër. Hij is naar Jeruzalem gegaan waar hij een Jesjiva stichtte maar dan teruggekeerd naar Michelstadt in 1811 waar hij officieel gevraagd werd om 'Rav' te zijn. Tijdens zijn laatste levensjaren kende hij veel pijn en leed, maar hij stopte niet met het geven van *Shiurim*. Hij regelde zelf zijn begrafenis en wenste gedragen te worden en niet gevoerd zoals de hervorming dat voorstelde. Hij stierf op 80 jarige leeftijd op de dag na Gedaliah. De nazi's hebben zijn graf volledig vernield, maar zijn kleinzoon bouwde dit weer op met de inscriptie: ‘Hier ligt het grote genie van de gerenommeerde Rabbi Zekel Wormser’, bekend als de Baal Shem van Michelstadt. Moge zijn ziel worden verbonden in de band van het leven’. In 5759 (1999) hebben zijn nakomelingen een 3de monument opgetrokken, met de oorspronkelijke inscriptie op de ene zijde en de bovenstaande beschrijving op de keerzijde. Vele bezoeken zijn graf, vooral mensen

in nood en kinderloze vrouwen komen hier bidden. Regelmatig gaan ook bussen uit Antwerpen op Vasten Gedaliah.

Bezienswaardigheden in het Rijndal en de historische Joodse wijk van het Asjkenazische Jodendom.

1. Worms

De Rashi-synagoge en het Rashi-museum.

De Rashi-synagoge is een van de oudste, bestaande synagoges in Europa. Tijdens de Shoah werd ze door de barbaarse nazi's volledig vernietigd. Wel besliste de Duitse regering na de holocaust om ze volledig te restaureren zoals ze oorspronkelijk was, waardoor kan gezegd worden dat ze opnieuw 98 % origineel lijkt.

De eerste gedocumenteerde synagoge van Worms gebouwd in 1034. Deze synagoge stond waar nu de Rashi Jesjiva is. Deze synagoge werd vernietigd tijdens de kruistochten in 1096.

De eerste gedocumenteerde synagoge van Worms werd gebouwd in 1034. Deze synagoge stond waar nu de Rashi Jesjiva is; ze werd tijdens de kruistochten in 1096 vernietigd. Nadat ze in verschillende fasen terug opgebouwd werd, is ze terug meerdere keren vernietigd en opnieuw opgebouwd geweest, dit in haar gotische stijl en verdeeld in twee naast elkaar liggende delen: één voor de mannen en één voor de vrouwen. Hoewel de vrouwen akoestisch konden volgen, kenden ze ook een *chazaniet* – 'voorzanger'. De bima staat in het midden en is zoals de 'Aron HaKodesj' van rode steen gebouwd. Het meubilair en de verlichting zijn modern. Aan de westkant is een rond venster waardoor de drie sterren konden gezien worden, zodat men wist wanneer *Mo'tsajet Sjabbat* 'uitgaande Sabbat' begon. Ook in het westen is een kleine kamer die gekend is als de Jesjiva waar Rashi

volgens de traditie leerde. Heel bekend is ook de Rashi-stoel, een stoel waar je met trappen in moet gaan (Rashi gebruikte deze nooit).

Voor de ingang van de synagoge is er, naast een waterbron voor het wassen van de handen, nog een originele dedicatietafel voor de personen die gulle giften schonken aan de synagoge. Het terrein van de synagoge is verder voorzien van een standbeeld opgericht ter ere van Rashi. Nog op dat terrein bevindt zich één van de oudste, originele mikve's van Europa (ongeveer 950 jaar oud). Dit mikveh bevindt zich ondergronds, een afdaling van ongeveer 40 trappen met dan het water, rechtstreeks van de Rijn afkomstig. Het symboliseert de liefde die mensen voor de Torah moeten gehad hebben om zo diep ondergronds in het ijskoude water te gaan. Verwarming was er niet voorhanden. Lichtinval was er via een kleine opening bovenaan, en aangezien een mikwe vooral na zonsondergang wordt gebruikt, kon alleen van kaarslicht gebruik gemaakt worden. Merk ook op dat de winter toen ook echt winter was.

Het mikwe

Op hetzelfde terrein bevindt zich ook het Rashi-huis en -museum. Hier kan je de geschiedenis van de Joden volgen en meerbepaald die van Rashi. Het gebouw, dat achter de synagoge ligt, wordt verondersteld de site van de Middeleeuwse Talmoedschool te zijn. Sinds de late middeleeuwen is het gebruikt als dans- en speelhuis en vervolgens als ziekenhuis. Sinds 1982 is het een Joods museum dat inzicht geeft in de geschiedenis, religie en het dagelijks leven van de Joden in Worms tussen de middeleeuwen en de 20ste eeuw.

Niet ver hiervandaan zijn ook de resten van de muur die zich rond de stad worms bevond, met de Rashi-poort. De gekende legende met Godfried van Bouillon staat hier op.

Het Joodse kerkhof 'Heilig zand' is het oudste Joodse kerkhof in Europa. Als bij wonder is dit gered geweest; vele niet-Joodse mensen hebben hun leven gegeven opdat dit zou blijven bestaan. Doorheen

de tijd zijn grote grafstenen in de aarde weggezonken. Meestal zijn dat deze van rode kalksteen die bestand zijn tegen erosie. Dit Joodse kerkhof wordt door 1000'en Joden bezocht omwille van volgende graven:

- Rabbi Meier van Rothenburg (Maharam) met naast hem Rabbi Alexander Ziskent Wimpen, die zijn lichaam vrijkocht.
- Rav Rabbi Jaakov Moelin, Maharal
- Rabbi Elias Baal Sjem
- Rabbi Chayim Jaier Bachrach

In de muur zie je stenen van de in 1096 vermoorde Joden bij de eerste kruistocht. Het Joodse kerkhof ligt in de schaduw van de Dôme van Worms. Deze kerk is verantwoordelijk voor veel leed tijdens de Middeleeuwen, met de komst van de kruisvaartperiode. Vandaag leven bijna geen Joden meer in Worms. Het is hartbrekend voor Joden om daar te gaan, en deprimerend om er geen Joden te zien.

De synagoge is niet in dienst (tenzij heel sporadisch) en heeft een museale functie.

2. **Magenza (Mainz)**

In Magenza bestaat bijna niets meer. Alleen op het kerkhof kan je nog een paar oude stenen zien. Waarschijnlijk bevinden zich daar beroemde Rabbijnen zoals Rabenoe Gersjom uit de vroege Middeleeuwen, maar zeker is het niet. Uit een latere periode is er wel het graf van Rabbijn Marcus Leenman. Hij schreef een beroemd commentaar op 'Pirkè Avot', maar hij is vooral bekend van een toen best Joods religieuze krant 'Israëliet'. Voor het lezen van deze krant mag de bracha voor Torahleren gezegd worden, omdat ze van zo'n hoog niveau is. Aan de andere kant is de oude, niet Joodse stad een bezienswaardigheid.

3. **Speyer**

Een origineel, zeer goed bewaard mikwe is er nog te zien; het is mooier en recenter dan het mikwe van worms. Het mooiste mikwe bevindt zich in Friedberg (bij Frankfurt), zeven verdiepingen onder de grond; en architecturalisch een wonder. Er zijn geen Joodse gemeenschappen in Speyer.

4. Frankfurt

Frankfurt is een stad met een lange Joodse geschiedenis. Het was een trekpunt tijdens de middeleeuwen, net zoals Praag dat was. Behalve nostaligische herinneringen oproepend, is het vandaag een schaduw. Tijdens de kristalnacht waren er vele vernietigingen, één liberale synagoge is gebleven, die nu een orthodoxe ritus heeft. Alle andere synagoges zijn vernietigd.

De gemeenschap bestaat grotendeels uit overlevenden van de Shoah, anderszijds zijn er ook Joden overgekomen van andere gebieden.Recent zijn vele Joodse imigranten uit de voormalige Sovjet Unie gekomen. De vraag die zich stelt is of ze nog Joods zijn. De meeste van hen zijn echter alleen economische vluchtelingen.

Ghetto

- Het oudste Joodse kerkhof uit de middeleeuwen met beroemde rabbijnen als:
    - Rabbi Rabbi Jaakov Joshua Falk
    - Rabbi Pinchas Horovitz
    - Rabbi Nathan Adler, de mentor van Chatam Sofer
    - op het nieuwe kerkhof is er ook het graf van Rabbi Samsjon Rafael Hirsch. Veel bezocht door mensen met problemen. Hijzelf had ook veel problemen met de gemeenschap. Velen zijn gered geweest van assimilatie.
- belangrijk is ook de begraafplaats van de Chassidische Tsadik Jenoeka van Karlin
- het joodse museum van Frankfurt
- drie gemeenten :
    - Hamburg

- Wensbeck (Noord-Duitsland)

- Altona

    - Op de begraafplaats liggen benoemde Joodse persoonlijkheden zoals :
    - Rav Jonathan Eybshitz
    - Rav Rabbi Jaakov Enden + oom Heinrich Heine

Berlijn (Oost + West)

- Oranjeboogsynagoge Oost-Berlijn: reform synagoge, meer museum.
- de villa van Wanzee: de villa waar de nazi's besloten de Joden te vernietigen.
- het oude Joodse kerkhof: de nazi's hebben overal Joodse kerkhoven vernietigd, maar niet in Berlijn.
- de actuele situatie: Lubavitz, zeer actief.
- het holocaustmuseum: 2000 stenen staan voor het Joodse kerkhof, waar vroeger de centrale van Hitler stond.
- Michelstadt – kerkhof met Rav Baal sjem van Michelstadt – kleine synagoge (museum).
- Rothenburg aan de Taube

1. Ontstaan van de Joodse gemeenschap in Nederland.

De Amsterdamse Joodse gemeenschap ontstond uit de verdreven Europese, Sefardisch Joodse gemeenschap uit Spanje en Portugal, onder de regering van koningin Isabella en koning Ferdinand van Spanje. Op godsdienstig terrein wakkerde Ferdinand de sociale wrok en de religieuze haat tegen de Joden en Moren aan om de nationale eenheid te bevorderen. Het tribunaal van de inquisitie richtte zich

eerst tegen de Joden (1478), die in 1492 werden verdreven en daarna tegen de niet-bekeerde Moren, die in 1502 uit Castilië werden verbannen. Hiermee worden ook de openbare verbrandingen van 'maranas' en de spaanse inquisitie verbonden.

Eén van de gevolgen van deze ongeregeldheden was de massale bekering van Joden, die toen ineens een sociale betekenis kreeg. Sinds de vijftiende eeuw kan men spreken van 'judeoconversos', ook wel 'nieuwe Christenen' genoemd. Deze nieuwe sociale groep, beter bekend onder de naam 'maranos', werd door zowel Joden als christenen met wantrouwen bekeken. Door deze bekeringen ontsnapten de Joden niet alleen aan mogelijke vervolgingen, maar kregen ook de mogelijkheid om talrijke posities te bekleden die normaliter verboden voor hen zouden zijn, dit door wetten die Joden ernstig beperkten. Deze episode is gekenmerkt als één van de donkerste voor het Joodse volk in Europa.

Rond de jaren 1600 hield de opstand van de 'Oranje monarchie' tegen de Spaanse bezetting stand, Nederland werd in de 16de – 17de eeuw het meest tolerante land van Europa; een land dat religieuze vrijheid bood aan alle vervolgenden in het nog middeleeuws denkende Europa. Deze religieuze vervolgden waren welkom in Nederland, hadden er rechten en konden er hun godsdienst vrij belijden. De eerste Joden die in Nederland aankwamen, waren dan ook deze vervolgde 'maranos' uit Spanje en Portugal, die onder dwang christen waren geworden, maar in het geheim Joods bleven. In Amsterdam bekeerden ze zich openlijk tot het Jodendom, waar ze eerst de besnijdenis lieten uitvoeren. Ook werden kleine bidhuizen opgericht waaruit drie sefardische gemeenten kristaliseerden, die uiteindelijk verenigd warden tot één beroemde Portugese synagoge, gesticht in 1675.

2. **Beroemde Rabbijnen verbonden met deze Portugese synagoge.**

Een rij van beroemde Sefardische Rabbijnen was bij de Portugese, Sefardische gemeente actief. De bekendste is Uriel Kosta, leraar van Baruch Spinoza en vooral Rabbi Rabbi Menasse Ben Israel.

- Uriel Da Costa (1585 – 1640)

Uriël da Costa werd als Gabriël da Costa geboren in Porto in Portugal, uit een geslacht van zogenaamde 'Nieuw-christenen' of marranen. Zijn ouders waren vrome katholieken en ook de jonge Gabriël kreeg een katholieke opvoeding. Aan de universiteit van Coimbra studeerde hij canoniek recht. Na zijn studie kreeg hij in een kerk in zijn geboortestad Porto een lucratief baantje als administrateur. Nauwgezet onderzoek van 'het Oude Testament' bracht Gabriël da Costa weer terug naar het jodendom. Dit is althans wat hij er zelf over zegt in zijn bekende autobiografie 'Exemplar Humanae Vitae'. Ook overtuigde hij zijn moeder en broers (zijn vader was inmiddels overleden) om terug te keren tot het geloof van hun voorouders. Tussen 1612 en 1615 vluchtte de familie vanuit Portugal naar Amsterdam. Hier liet Gabriël da Costa zich besnijden en nam de naam Uriël aan. De kennismaking met het rabbijnse jodendom viel Uriël nogal tegen. Zijn beeld van het jodendom was immers uitsluitend gebaseerd op lezing van het Oude Testament. Hij zette zijn bezwaren tegen het Talmoedische Jodendom op schrift en stuurde in 1616 zijn 'Propostas contra a tradicao' (= stellingen tegen de traditie) op naar Venetië, waar de Sefardische Rabbijnen meteen tegen hem in het verweer kwamen. In de 'Propostas' spreekt hij z'n twijfel uit over de G'Ddelijkheid van de Wet van Mozes. Een andere controversiële opvatting van Uriël da Costa was dat hij niet geloofde in de leer van de onsterfelijkheid van de ziel. Hij wees erop dat er over deze leer in de boeken van Mozes niets te vinden is.
In 1618 werd hij in Hamburg in de ban gedaan. Deze ban werd in Amsterdam bevestigd, nadat hij geweigerd had zijn opvattingen in te trekken. Behalve de arts Samuel da Silva, keerden ook andere sefardische geleerden zich tegen hem. In 1624 stelde hij zijn bezwaren tegen het jodendom op schrift in een werk getiteld 'Examen das tradicoems phariseas conferidas com a Ley Escrita'. Hij

werd gearresteerd, enkele dagen opgesloten en waarschijnlijk na betaling van een borgsom door zijn broers weer vrijgelaten.
Tot 1629 woonde hij in Utrecht, daarna schijnt hij toch weer in Amsterdam te hebben gewoond. In 1639 kwam het opnieuw tot een conflict met de Sefardische gemeenschap. Een conflict dat uiteindelijk uitliep op de door hemzelf in zijn autobiografie beschreven boetedoening. Hij zou in de synagoge negenendertig geselslagen hebben gekregen, waarna hij als boeteling geknield op de drempel van de synagoge zou hebben moeten liggen waarna de hele gemeente bij het verlaten van de dienst over hem heen moest lopen. Over het werkelijkheidsgehalte van deze gebeurtenis lopen de meningen bij de geleerden uiteen. Volgens sommige bronnen zou Uriël da Costa na deze boetedoening zelfmoord hebben gepleegd. Hij is tot het einde van zijn leven Joods gebleven. Wel is geweigerd hem op een Joods kerkhof te begraven.

- Rabbi Rabbi Menasse Ben Israel. (1604 – 1657)

De bekende Amsterdamse boekdrukker en Rabbijn Rabbi Menasse ben Israel werd in 1604 in Portugal geboren. Ook zijn ouders behoorden tot marraanse geslachten. Vermoedelijk werd hij in Madeira gedoopt als Manuel Dias Soeiro. Zijn vader ontsnapte in 1604 in Lissabon aan vervolging door de inquisitie en de familie week via Spanje en La Rochelle uit naar Amsterdam, waar ze eind 1613, begin 1614 aankwamen.
In Amsterdam bekeerde Rabbi Menasses vader zich weer tot het jodendom en nam als familienaam eenvoudigweg 'Ben Israel' aan. Zijn twee zoons noemde hij Rabbi Menasse en Ephraim. De jonge Rabbi Menasse was een ijverige leerling bij de uit het Marokkaanse Fez afkomstige rabbijn Isaac Uziel, die grote invloed op hem had. Op 12-jarige leeftijd werd Rabbi Menasse lid van de vereniging Talmoed Torah, op 15-jarige leeftijd hield hij in het Portugees zijn eerste openbare rede en op z'n 17e schreef hij z'n eerste boek ‘Safah Berurah’, die hij in 1631 zelf drukte. Er zijn geen exemplaren van bewaard gebleven, alleen een manuscript.

Volgens de achttiende-eeuwse historicus David Franco Mendes werd Rabbi Menasse ben Israel in 1622, op 18-jarige leeftijd, benoemd tot Rabbijn van de Sefardische gemeente 'Neve Shalom'. In hetzelfde jaar zou hij ook benoemd geworden zijn tot leraar bij de vereniging 'Talmoed Torah'.
Het jaar daarop, om precies te zijn op 15 augustus 1623, vinden we in de bronnen zijn huwelijk aangekondigd met Rachel Abarbanel. Het jonge paar ging wonen in een huis aan de Nieuwe Houtmarkt. Als leraar Hebreeuws leerde Rabbi Menasse de behoefte die er bestond aan Hebreeuwse boeken kennen. Men was voor Hebreeuwse boeken aangewezen op import uit Polen, maar vooral uit Venetië. Niet-joodse drukkers drukten wel Hebreeuwse boeken, maar die waren alleen beschikbaar voor universiteiten. De vereniging 'Talmoed Torah' had in 1617 Hebreeuws drukkersmateriaal gekocht, maar maakte er maar weinig gebruik van. Rabbi Menasse besloot drukker en boekverkoper te worden. Ondertussen bleef hij evengoed zijn werk als leraar doen, mede omdat hij op die wijze de markt voor Hebreeuwse boeken goed kon exploreren.
Zijn eerste boek drukte Rabbi Menasse ben Israel in 1627. Het was een gebedenboek voor de Sefardische ritus.
Bij Rabbi Menasse was er sprake van een levende toekomstverwachting, die nog werd versterkt door wat er in 1648 in Oost-Europa gebeurde. Sterk onder de indruk van de gruwelijke berichten over de Chmielnicki-pogroms in Oekraïne, doet Rabbi Menasse in 1650 een boek, getiteld 'Spes Israelis' (De hoop van Israël), het licht zien, waarin hij zijn verwachtingen uitgewerkt naar voren brengt. Hij ziet een terugkeer van heel het volk Israël naar Kanaän in het nabije verschiet, dat daar dan geregeerd zal worden door de Messias.
'Heel het volk Israël' - waaraan denkt Rabbi Menasse dan? Zijn traktaat handelt in feite over de verloren tien stammen van Israël, die nadat zij weggevoerd waren onder de Assyrische koning Salmanassar van de aardbodem verdwenen leken. Dat leek alleen maar zo - meenden en menen velen, onder wie Rabbi Menasse ben Israël. Hij ging er van uit dat de nazaten van de tien stammen zich ergens ter

wereld op een onbekende plaats ophielden. Aan het einde der tijden zouden zij uit de verborgenheid naar voren treden en samen met de twee stammen terugkeren naar het land der vaderen. Een echt Joodse voorstelling dus.

Nu stond Rabbi Rabbi Menasse in contact met diverse Engelse christelijke theologen. Wat was de achtergrond daarvan? In de zeventiende eeuw laaide ook in protestantse kring, vooral in Engeland, de toekomstverwachting op. De onverwachte ondergang van de Spaanse Armada in 1588 had het in zekere zin mogelijk gemaakt in de geschiedenis vóór de komst van de Messias heilvolle daden van G'D te verwachten. Uitgesproken christelijke Puriteinen vroegen Rabbi Menasse om een brief te schrijven aan de koning van Engeland met het verzoek opnieuw Joden tot Engeland toe te laten. In 1655 vertrekt Rabbi Menasse naar Engeland en biedt aan de Lord Protector, Oliver Cromwell, een 'nederige petitie' aan, waarin hij toelating voor de Joden tot Engeland vraagt. Dat was nodig, omdat de joden in de Middeleeuwen, in 1290, uit Engeland verdreven waren; officieel hadden zij nog altijd geen toegang tot het land. Rabbi Menasse vroeg nu aan Cromwell godsdienstvrijheid voor de Joden en toestemming om synagoges te bouwen.

In zijn geschrift bepleitte hij dit door verschillende motieven te voeren. Eén argument was dat als de Joden weer synagoges konden bezoeken, zij daar zouden kunnen danken voor de hulp die Engeland aan de joden bood, en bidden om G'Ds zegen voor het Land. Daarnaast beriep hij zich ook op de verwachting die hij deelde met vele christenen in Engeland, namelijk dat het herstel van Israël en de terugkeer naar het Land der vaderen aanstaande was. In dit verband voerde hij aan dat de Messias pas kon komen, wanneer het volk Israël over alle landen van de aarde verspreid zou zijn. Hij verwees daarvoor naar de profetie van Devarim 28,64-68, waar staat dat Israël bij ontrouw verstrooid zou worden onder alle volkeren, en daar andere goden zou dienen - maar geen rust zou vinden. Dat hoofdstuk loopt uit op de profetie, dat de HEER hen op schepen naar Egypte zou

doen terugkeren, om daar opnieuw als slaven te dienen. Die vloek is echter niet het laatste woord: in Devarim 30,3vv klinkt Israël de belofte tegemoet dat als zij zich bekeren tot de HEER HIJ hen 'weer zal bijeenbrengen uit alle volken, naar wiens gebied de HEER, uw G'D, u verstrooid heeft. Al waren uw verdrevenen aan het einde des hemels, de HEER, uw G'D, zal u vandaar bijeenbrengen en vandaar halen; de HEER, uw G'D, zal u brengen naar het land, dat uw vaderen bezeten hebben, gij zult het bezitten en HIJ zal u weldoen en u talrijker maken dan uw vaderen.'

De gedachte van Rabbi Menasse was nu, dat die vervulling van de beloofde terugkeer van de Joden naar het land Israël pas doorgang zou kunnen hebben als de Joden onder alle volken verstrooid waren. Het feit, dat de tien stammen gesignaleerd waren in Zuid-Amerika wees erop dat aan die voorwaarde bijna was voldaan. Bijna, want alleen in Engeland mochten de joden niet wonen. Dàt hield in, dat hun toelating tot Engeland wel eens het wegnemen van de laatste belemmering voor de komst van de Messias zou kunnen zijn!
Na nog enkele argumenten aangevoerd te hebben besloot hij zijn geschrift met de verzekering dat hij slechts veilig hoopte te kunnen wonen in Engeland, samen met de Engelsen wachtend op het Messiaanse rijk en het herstel van Israël.
Het zal duidelijk zijn, dat Rabbi Menasse en zijn Puriteinse pleitbezorgers niet geheel en al op één spoor zaten. De concrete invulling van hun toekomstverwachting liep uiteen. Rabbi Menasse zag uit naar een aards rijk, waar een Messias uit het geslacht van David het volk Israël zou verenigen en een veilig bestaan bieden. De Puriteinen waren gevoelig voor zijn argument, dat het verkeerd was geweest de Joden uit Engeland te verdrijven, maar zij hoopten dat toelating van de Joden tot hun land een middel zou zijn dat G'D zou gebruiken voor de bekering van de Joden.

Tenslotte
De 'humble addresses' van Rabbi Menasse ben Israël aan het Engelse parlement hadden niet het gewenste effect. Teleurgesteld keerde

Rabbi Menasse in 1657 terug naar Nederland, waar hij zich in Middelburg vestigde, om daar echter al na enkele maanden te overlijden. Hij ligt begraven in Oudekerk. Een gedenkplaat op zijn graf is gegeven door Engelse Joden.
Wanneer men vandaag denkt aan de Messiaanse verwachting in het jodendom in de zeventiende eeuw, wordt zijn naam gewoonlijk niet als eerste genoemd. Kort na zijn dood dient zich een 'Messias' aan, Sjabtai Zvi, die een grote opwinding teweegbrengt, niet alleen in de landen rond de Middellandse Zee, maar ook in Nederland. Vrijwel iedereen in de joodse gemeenschap werd door de Messiaanse koorts aangestoken, en velen verkochten al hun bezittingen om de Messias tegemoet te gaan. De overgang van Sjabtai Zvi tot de Islam veroorzaakte dan ook een geweldige kater, die voor jaren de toekomstverwachting van de joodse agenda afvoerde.
Het zou zeer te betreuren zijn als men vanwege die teleurstelling nu ook maar voorbij zou gaan aan Rabbi Menasse ben Israël. Er vond toen in Nederland en in Engeland iets unieks plaats: Joden en christenen spraken met elkaar over de Bijbel, en ontdekten in de Schrift dat er op grond van G'Ds trouw aan zijn verbond verwachting voor de toekomst mocht zijn, voor Israël en de volkeren.
Hij schreef een aantal boeken:

- 'nefesh Chaim', handelt over wat er gebeurt met de ziel; Kabbalistisch.
- 'mikveh Israel'.
- 'Esperanza de Israel'; klassieker, idee van de 10 stammen en de hoop van Israël.

Hij werd geschilderd door Rembrandt. (Enige Rabbijn die een grote vriend was van Rembrandt).In zijn tijd symboliseerde hij het best de idee van 'Torah u Mada'(Wetenschap).

Joodse bezienswaardigheden in Europa - oost en west.
Nederland – deel II

3. **De Esnoga** (Spaans woord voor 'tempel')

Er werden in de tijd drie Sefardische gemeenten opgericht: Bet Jacob (wellicht al rond 1602), Neve Sjalom (tussen 1608 en 1612 door Joden van Spaanse origine) en Bet Israël (in 1618). Vanaf 1622 werkten de besturen van deze drie gemeenten op vele gebieden samen, met als gevolg dat dit op 3 april 1639 de gemeenschappelijke gemeente Talmud Torah werd.

De Portugese joden hadden grote betekenis voor de culturele en economische ontwikkeling van Nederland en namen ook in de joodse geschiedenis een belangrijke plaats in. Uit de gemeente kwamen rabbijnen, geleerden, denkers, kunstenaars, bankiers, stichters en beheerders van belangrijke internationale handelshuizen.

In 1670 werd het bouwterrein voor de huidige synagoge (Esnoga of Snoge genoemd) gekocht; het gebouw werd ontworpen door Elias Bouman, die ook de leiding had over de bouw die op 6 Ijar 5431 (17 april 1671) begon, en onderbroken werd van 'het rampjaar' 1672 tot 27 mei 1674. Op 10 Menachem 5435 (2 augustus 1675) werd de Esnoga feestelijk ingewijd. Boven de hoofdingang staat in vergulde hebreeuwse letters het jaartal 1672, het jaar waarin het complex klaar had moeten zijn: het is een deel van Psalm 5, vers 8: Door UW grote liefde mag ik UW Huis binnengaan (Bisjenat va'ani berob chasdecha abo beetécha lif"k). Volgens de joodse traditie is een aantal letters gemarkeerd tot een zgn. perat katan, een jaartal. Bovendien vormen de letters van beide voorlaatste woorden de naam van de initiatiefnemer, Chacham Aboav.

De synagoge is gebouwd op houten palen die in het water staan; met een bootje kan men de gewelven inspecteren. De synagoge vertegenwoordigt de vorm van een schip. Grote ramen zorgen voor veel lichtinval, rondom de synagoge liggen een aantal lage gebouwen waarin de wintersynagoge, het secretariaat, archief, dienstwoningen voor diverse functionarissen, het rabbinaat, een rouwcentrum en de ruimte voor de wereldberoemde bibliotheek 'Ets Haim' zijn gevestigd. Deze bijgebouwen dateren van de 18de eeuw. De tussenliggende ruimte is geschikt als wandelruimte voor de volwassenen en een veilige speelplaats voor de kinderen.

Volgens de Sjoelchan Aroech (Jore De'a, 286; 3) behoeft een synagoge waarin geen woning is geen mezoeza; en zo heeft de Snoge dan ook nooit een mezoeza gehad. De inrichting volgt het Iberisch-Sefardisch patroon: de banken zijn in de lengterichting geplaatst, de grenenhouten vloer wordt nog steeds, zoals vroeger in Nederland op houten vloeren gebruikelijk was, bestrooid met fijn zand om stof, vocht en vuil van het schoeisel op te nemen en loopgeluiden te dempen. De bima is aan de westelijke kant van de synagoge. Er zijn speciale zitplaatsen voorzien voor de Gabbaim en Parnassim. De synagoge werd enkel verlicht met kaarsen, geen elektrisch licht, elke stoel heeft een kaars; waarschijnlijk zijn er 613 zitplaatsen. Verder is er een vaste choeppa aanwezig. De taal was het Ladino (mengeling van Jiddisch-Spaans en Ievriet). De synagoge werd vooral door de hogere klassen bezocht, de gemeenschap werd ook veel geschilderd door verschillende artiesten. In een steen is een *tefila* – gebed -

gekerfd voor de Nederlandse staat in het Hebreeuws en in het Nederlands. Er is een vrouwengallerij.

De synagoge is vandaag niet meer in gebruik voor diensten, behalve in de zomer op Shabbat en op de hoge feestdagen op Rosh Hashana en Jom Kippur, en dient dus vooral als museum. De Esnoga was toen gelegen in het hart van de Joodse gemeenschap, nu leven de meeste Joden in andere delen van de stad. Het Joodse museum, aan de overkant, was vroeger een complex van drie synagoges, gescheiden door een straat. Nu zijn alle delen in het museum ingewerkt. Spinoza heeft hier geleefd. De Esnoga is nu toegewezen aan Chacham Toledano, Shlita.

4. **Ets Chaim**

Bibliotheek Ets Chaim maakt deel uit van het gelijknamige seminarie, is opgericht in 1616 en sinds 1675 gevestigd in het complex van de Portugese Synagoge te Amsterdam. Deze bibliotheek is samen met de Oppenheimer bibliotheek van Praag – Oxford, die uit dezelfde tijd dateert, één van de meest prémoderne bibliotheken. De 30.000 gedrukte werken en 500 handschriften omvatten alle aspecten van joodse studies terwijl ook literatuur, geschiedenis en natuurwetenschappen zijn vertegenwoordigd. De collecties vormen

de neerslag van de Sefardische cultuur, ontstaan in Spanje en Portugal.

Verschillende eerste edities, “kitvei yad” manuscripten, zijn zeer belangrijk voor rabbinaal onderzoek. De bibliotheek is niet open voor het publiek. De collecties zijn indrukwekkend. Rabbijn Evers heeft een studiecentrum onder dezelfde naam.

Ets Chaim: met haar vele unieke werken behoort zij tot de grote collecties van de wereld.

Door te integreren zonder te assimileren fungeerden Spaanse Joden vaak als intermediair bij het doorgeven van wetenschappelijke verworvenheden van de islamitische wereld aan het christelijke Europa. In dezelfde geest legde het onderwijsprogramma van het seminarie Ets Chaim de nadruk op een grondige joodse opleiding in combinatie met uitstekend onderricht in profane vakken als literatuur, filosofie en natuurwetenschap. Met dit curriculum heeft Ets Chaim een belangrijke bijdrage geleverd aan een maatschappij waarin verschillende religies vreedzaam naast elkaar leefden. Beroemd is vooral de Amsterdamse Haggadah.

5. Het oude kerkhof

Het Oude Kerkhof is een van de oudste begraafplaatsen in Nederland. De eerste vermelding van een begrafenis op het Oude Kerkhof dateert van 1785. Je ziet er rare dingen zoals een dodenkop in de lijkzaal. Het oude katholieke verleden merk je hier. In de loop der jaren werd de begraafplaats enkele keren uitgebreid.

Is de begraafplaats al uitzonderlijk vanwege haar ouderdom, zij is dat nog veel meer vanwege haar uiterlijk. Vrijwel nergens in Nederland is de scheiding tussen het katholieke gedeelte, het protestantse gedeelte en de twee joodse gedeelten zo nadrukkelijk zichtbaar als op het "aje kirkhaof".

Hoge muren scheiden de graven van de verschillende kerkgenootschappen. Tevens bevindt zich op de begraafplaats nog een zogenaamde 'verlaore kirkhaof', een stukje ongewijde aarde waar tot ver in deze eeuw mensen begraven werden die tot geen religieuze gezindte behoorden of volgens de kerkelijke regels niet in gewijde aarde begraven mochten worden

Het klassenstelsel liet het verschil tussen draagkrachtige en minder draagkrachtige inwoners, zelfs in de cultus rond de dood, duidelijk tot uitdrukking komen. De eerste klasse was gereserveerd voor 'eeuwigdurende' graven. De rijksten lieten zich hier begraven in graven met monumentale opbouw en in imposante grafkelders. De vierde klasse was bestemd voor de begraving van de armste stadsbewoners, die vaak gratis begraven werden. De indeling in klassen op de begraafplaats vormde als zodanig een duidelijke weerspiegeling van de samenleving van die tijd.

Opmerkelijk is verder dat de begraafplaats nationale faam heeft als 'schatkamer' van monumentale (neogotische) grafkunst. De invloed van de geest van het verleden is enorm (vreemde dingen). Op een kaart van voor 1853 is duidelijk het huis van de grafmaker te herkennen, alsook het oude joodse deel. Het joodse grafveld ligt

duidelijk buiten de begraafplaats en is waarschijnlijk ouder dan het eigenlijke kerkhof. Zes grafzerken hebben de tand des tijds overleefd. Al vanaf de middeleeuwen moesten de joden hun doden buiten de stad begraven.
Wanneer het joodse gedeelte van het Oude Kerkhof in gebruik is genomen is niet bekend. Wel is bekend dat hier al joodse graven lagen voordat het Oude kerkhof in gebruik werd genomen in 1785.

Niet alleen zijn de graven op dit kerkhof uniek, ook de aanwezige fauna en flora bepalen mede de cultuurhistorische waarde van deze begraafplaats. Het is dan ook van groot belang dat het Oude Kerkhof in zijn geheel bewaard blijft.

6. De opkomst van de Asjkenazim in Nederland.

Nu leefden in die tijd niet alleen de Joden in Spanje en Portugal onder druk en vervolging, ook in Oost-Europa - Polen en de Oekraïne - stonden ze bloot aan bedreigingen, die regelmatig wrede werkelijkheid werden. Een grote schok was het toen het bericht doordrong dat de joodse gemeenschap in 1648 geteisterd werd door pogroms onder aanvoering van de kozakkenleider Bogdan Chmielnicki, waarbij een onvoorstelbaar bloedbad werd aangericht. Tot de 17de eeuw was de Portugese, Sefardische gemeente de dominante in Nederland. Maar ook vanuit de gebieden in Oost-Europa, waar Asjkenazische Joden vanuit Duitsland eerst heen getrokken waren, namen velen nu hun toevlucht tot veiliger gebieden, zoals het tolerante Nederland. Dit was begin 1700.

Zo kon Nederland - en met name Amsterdam - een 'asielzoekerscentrum' voor joden worden. Niet voor niets draagt deze hoofdstad de naam Mokum, die een verbastering is van het Hebreeuwse woord 'makom', wat de volgende gevoelswaarde heeft: hier is het een veilige plaats, hier kun je als jood wonen. Amsterdam werd ook 'Jeruzalem van het westen' genoemd! Uniek was dat er een sefardische gemeenschap naast een asjkenazische in één land voorkwam.

Geleidelijk Begint de Asjkenazische 'kehila' de overhand te nemen. Dit vooral met de bouw van de grote Asjkenazische synagoge en niet te vergeten 2 zeer beroemde Rabbijnen:

- Rabbijn Tzvi Ashkenazie ("Chacham Tzvi")

Hij was een promotieloze vechter tegen de valse messias Sabtai Tzvi, hij leefde in de late middeleeuwen (rond 1700) en is bekend van het werk 'Hacham Tzvi'. Hij moest de Portugese gemeente verlaten vanwege valse beschuldigen tegen hem. Ook moest hij van de overheid Amsterdam op korte ambsttermijn verlaten. Hierdoor heeft het Rabbinaat in Amsterdam zijn reputatie van 'moeilijk rabbinaat'.Zijn zoon is de bekende Asjkenazische rabbijn Rabbi Jaakov Emden. Een zeer bekende publicist en tevens vechter tegen de Sjabtai Tzvibeweging.

- Rabbijn Saul Leuvensteijn (rond 1800 uit Duitsland).

Hij was een zeer autoritatieve Rabbijn, bekend als Kabbalist met een chassidische neiging. Hij schreef een bekend werk over de Chumash met de naam 'Binjan Ariël', één van de grondwerken die vooral chassidim in hun bibliotheek hebben. Zijn grafplaats in Muideberg is een trekpleister voor vele chassidim uit de hele wereld.

Nederland vanaf de 19de eeuw.

In de 19de en 20ste eeuw doorliep ook Nederland het process van emancipatie. Als gevolg hiervan kenden de Nederlandse Joden een

grote assimilatie waarbij er een popularisering van het Jodendom kwam. Een deel behoorde tot de orthodoxe gemeente, een ander deel werd liberaal. Tot aan de Shoah genoten Joden in Nederland een grote vrijheid, zodat er op sociaal, economisch en maatschappelijk vlak volledige integratie was. De gedisciplineerde Nederlandse maatschappij maakte het werk van de nazi's dan ook erg gemakkelijk.

Aan het begin van de bezetting en de vervolging door nazi-Duitsland woonden in Nederland in 1940 ca. 140.000 Joden, waarvan ca. 120.000 in Amsterdam. Een kleine groep was Sefardisch (ca. 4300). De synagoge bleef ongeschonden, waarom is niet met zekerheid bekend, misschien speelde de toenmalige Portugese bescherming wel een rol. Na de oorlog telde Nederland nog ca. 20.000 Joden, waarvan ca. 800 Sefardisch; momenteel wonen in Nederland 20-25.000 Joden, waarvan ca. 15-20.000 in Amsterdam. De Portugees-Israëlietische Gemeente telt nu ca. 600 leden die grotendeels buiten het centrum van de stad wonen, evenals de meeste Asjkenazische Joden. Het cliché dat vele Nederlanders Joden hebben gered is dus niet waar. Er zijn er wel die Joden gered hebben op risico van hun eigen leven, maar dit is een zeer kleine minderheid. Zie hiervoor meer naar onderstaand verhaal over Anne Frank. (Ter illustratie: in Belgie en frankrijk werd 50% gered, in Denemarken 100%)

Het Anne Frank verhaal en het Huis

Het ontroerende verhaal van een jonge tiener die haar dagboek neerschreef, wordt over de hele wereld gelezen.
Annelies Marie Frank wordt geboren op 12 juni 1929 in Frankfurt am Main (Duitsland). Zij is de tweede dochter van Otto Frank en Edith Frank-Holländer; haar zusje Margot is op dat moment drie jaar. De familie Frank is Joods en Duits. De families Frank en Holländer woonden al eeuwen in Duitsland.

Annes vader werkt in de bank van zijn familie, haar moeder doet het huishouden. Voor Margot en Anne is dit een gelukkige periode, er waren veel kinderen in de buurt om mee te spelen. Maar hun ouders

waren bezorgd. Adolf Hitler en zijn partij maken de Joden tot zondebok voor alle economische en sociale problemen. De jodenhaat in Duitsland neemt toe.
Begin 1933 komt in Duitsland de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) aan de macht. Adolf Hitler, de leider van die partij, wordt Rijkskanselier. Al snel worden Joden gediscrimineerd. Duitsland veranderde van een democratie in een dictatuur. Annes ouders voelen er zich niet meer veilig. Bovendien verkeert de bank van Otto Frank door de wereldwijde economische crisis in financiële problemen. Otto en Edith Frank besluiten Duitsland te verlaten.
Otto Frank gaat in de zomer van 1933 naar Nederland. Hij heeft een kans gekregen om in Amsterdam een bedrijf op te zetten dat Opekta verkoopt; met Opekta kunnen huisvrouwen zelf jam maken. In die tijd logeren Anne en Margot bij oma Holländer in Aken. Hun moeder pendelt op en neer naar Amsterdam om daar een woning te zoeken.

In November vindt Annes moeder een mooie woning aan het Merwedeplein, in een nieuwbouwwijk. Margot gaat al in december naar Amsterdam, Anne volgt in februari 1934. Anne gaat naar een Montessorischool, Margot naar een openbare basisschool. Daar maken ze nieuwe vriendjes en zo krijgen ze de Nederlandse taal snel onder de knie.
De familie Frank voelt zich vrij en veilig, totdat het Duitse leger op 10 mei 1940 Nederland aanvalt. Vanaf 15 mei 1940 is Nederland bezet door de nazi's. De discriminatie van de Joden begint: Joden mogen geen eigen bedrijf hebben, Joodse kinderen moeten naar joodse scholen, Joden moeten een ster dragen en nog tal van andere maatregelen. Er gaan zelfs geruchten dat Joden naar Duitsland moeten...

Op 12 juni 1942 wordt Anne Frank dertien jaar oud. Voor haar verjaardag krijgt ze een dagboek. Het is haar mooiste cadeau. Ze begint er meteen in te schrijven: 'Ik zal, hoop ik, aan jou alles kunnen toevertrouwen (...) en ik hoop dat je een grote steun voor me zult zijn'.

De geruchten dat Joden naar Duitsland moeten, blijken waar te zijn. Op 5 juli 1942 ontvangt Margot Frank een oproep, net als duizend andere Joden in Amsterdam. De nazi's willen dat zij in Duitsland in een werkkamp gaan werken. Als Margot zich niet meldt, wordt het hele gezin opgepakt.
Haar ouders hadden zo'n oproep verwacht: een geheime schuilplaats is bijna klaar. Niet alleen voor het eigen gezin, maar ook voor de familie Van Pels: Hermann en Auguste en hun zoon Peter. Hermann van Pels is mededirecteur van het bedrijf van Otto Frank. De familie Frank vertrekt meteen de volgende dag naar de schuilplaats. Ze hebben allemaal tassen met spullen bij zich. Anne neemt natuurlijk haar dagboek mee. Later zal zij terugkijken en in haar dagboek schrijven: 'De onbezorgde kommerloze schooltijd komt nooit meer terug'.

De schuilplaats is in een leegstaand gedeelte van het bedrijf van Otto Frank. Terwijl in het voorste gedeelte het bedrijf gewoon doorgaat, zitten de onderduikers in het achterste gedeelte verstopt, in het achterhuis. Al snel wordt de toegang tot het achterhuis verborgen achter een draaikast.
De 8 onderduikers moeten 24 uur per dag binnen blijven. Als er beneden in het magazijn gewerkt wordt, moeten zij doodstil zijn. Overdag mag het toilet zo min mogelijk worden doorgetrokken, omdat de afvoerbuizen door het magazijn lopen.
De onderduikers doden de tijd met lezen en leren. Natuurlijk volgen ze het nieuws op de voet. Door de benauwdheid van de schuilplaats en de angst voor ontdekking is de spanning groot en zijn er vaak onderlinge ruzies. Anne Frank schrijft zo vaak mogelijk in haar dagboek om haar hart te luchten: 'Het fijnste van alles vind ik nog dat ik dat wat ik denk en voel tenminste nog op kan schrijven, anders zou ik compleet stikken.'

Tussen de middag eten de helpers vaak samen met de onderduikers in het achterhuis waar de situatie in de stad besproken wordt. De

magazijnmedewerkers zijn dan even naar huis. Er zijn veel razzia's. Joden die zich niet vrijwillig melden, worden opgepakt en naar kamp Westerbork gebracht. Van daaruit vertrekt bijna elke week een trein naar het oosten van Europa. De onderduikers gaan er vanuit dat de meeste Joden daar vermoord worden. Anne schrijft in haar dagboek: 'Wij nemen aan dat de meesten vermoord worden. De Engelse radio spreekt van vergassing, misschien is dat wel de vlugste sterfmethode. Ik ben helemaal van streek'. [9 oktober 1942]

Als de onderduikers bijna twee jaar in de schuilplaats hebben doorgebracht, is er fantastisch nieuws: een grote geallieerde landing op de stranden van Normandië. Zouden de bezette landen van Europa snel bevrijd worden? Anne hoopt dat ze in september of oktober weer naar school kan...
Vrijdag 4 augustus 1944 lijkt een dag als elke andere. In het voorhuis zijn de helpers aan het werk, in de schuilplaats zijn de onderduikers stil bezig. Dan stopt er plotseling een auto voor het bedrijf aan de Prinsengracht. Een SS-officier en drie Nederlandse politieagenten springen eruit een gaan het gebouw binnen. Ze gaan direct naar het kantoor. Victor Kugler moet hen naar de schuilplaats leiden. De onderduikers zijn verraden...
De onderduikers en de twee mannelijke helpers worden gearresteerd en voor een verhoor naar een Duitse gevangenis gebracht. De twee helpers worden later naar een andere gevangenis overgeplaatst. Miep Gies en Bep Voskuijl blijven achter op de Prinsengracht. Zij redden de dagboekpapieren van Anne.
Op 8 augustus 1944 worden de acht onderduikers in een personentrein naar Westerbork gebracht. Ze komen in de strafbarakken terecht, omdat zij zich niet vrijwillig gemeld hebben. Overdag moeten zij batterijen uit elkaar halen. Het is smerig en ongezond werk, maar de gevangenen kunnen wel met elkaar praten.
Regelmatig vertrekken er treinen met gevangenen met onbekende bestemming naar het oosten. Op 2 september 1944 wordt de lange lijst van gevangenen voorgelezen, die de volgende dag moeten vetrekken. Op die lijst staan de namen van de acht onderduikers. Op

het perron van Auschwitz-Birkenau worden mannen en vrouwen van elkaar gescheiden. Nazi-artsen verdelen de gevangenen in twee groepen: gevangenen, die volgens hen nog kunnen werken en gevangenen die direct in de gaskamer vermoord worden. De acht onderduikers worden niet naar de gaskamer gestuurd. Zij moeten zwaar werk doen. Na korte tijd is Hermann van Pels daartoe niet meer in staat. Hij wordt in de gaskamer vermoord.
Eind oktober 1944 worden Anne en Margot Frank van Auschwitz-Birkenau naar Bergen-Belsen gebracht. Hun moeder blijft achter in Auschwitz-Birkenau. Edith Frank wordt ziek en sterft in januari 1945 aan uitputting. Auguste van Pels komt in november 1944 met een ander gevangenentransport aan in Bergen-Belsen. Daar ziet ze Anne en Margot terug. Auguste van Pels blijft slechts korte tijd in Bergen-Belsen en sterft waarschijnlijk tijdens een transport van gevangenen naar Theresienstadt. In maart 1945 sterven Anne en Margot Frank. Otto Frank wordt op 27 januari 1945 in Auschwitz bevrijd. Kort voor de bevrijding ontruimen de nazi's het kamp. Gevangenen, die nog kunnen lopen, moesten mee. Onder deze gevangenen is Peter van Pels. Eind januari komt hij aan in het kamp Mauthausen (Oostenrijk). De gevangenen moeten zwaar werk doen. Peter van Pels sterft op 5 mei 1945 van uitputting.

'Liefste moeder,
ik hoop je te bereiken met deze regels die jou en al onze dierbaren het bericht brengen dat ik gered ben door de Russen, gezond ben en vol goede moed en in elk opzicht goed verzorgd. Waar Edith en de kinderen zich bevinden, weet ik niet, we zijn sedert 5 september 1944 gescheiden. Ik hoorde alleen dat ze naar Duitsland getransporteerd zijn. We moeten hopen dat we hen gezond terugzien.'
De eerste brief van Otto Frank aan zijn moeder, 23 februari 1945.

Na een lange reis komt Otto Frank op 3 juni 1945 aan in Amsterdam. Tijdens de reis heeft hij gehoord dat zijn vrouw in Auschwitz is gestorven, maar heeft hoop dat zijn dochters nog in leven zijn. In

Amsterdam ontdekt hij dat alle vier de helpers de oorlog hebben overleefd.
Otto Frank doet er alles aan om achter het lot van zijn dochters te komen: hij zet een advertentie in de krant en praat met overlevenden, die terugkeren uit de kampen. Op 18 juli 1945 ontmoet hij de zusjes Brilleslijper, die getuige waren van de dood van Anne en Margot in Bergen-Belsen.
Otto Frank heeft pas na een aantal dagen de kracht om zijn familie op de hoogte te stellen. Als Miep Gies het droevige nieuws hoort, overhandigt ze hem de dagboeken, schriftjes en losse vellen papier met aantekeningen van Anne. Na de arrestatie vonden Miep en Bep de dagboeken van Anne op de vloer in het achterhuis. Miep heeft ze al die tijd in een la van haar bureau bewaard.
Otto Frank begint het dagboek van zijn dochter te lezen. Het is een openbaring, want zo goed kende hij zijn dochter niet. In haar dagboek leest Otto ook dat Anne het plan had opgevat om na de oorlog een boek uit te geven over haar tijd in het achterhuis. Ze had zelfs al een flink deel van haar originele dagboek herschreven. Otto Frank aarzelt eerst, maar besluit uiteindelijk toch de wens van zijn dochter te vervullen.

Het Anne Frankhuis, waar de schuilkamers van Anne en anderen te bezichtigen is, staat in de schaduw van de Westertoren. In Annes dagboek is te lezen welke belangrijke rol de toren in haar onderduikperiode heeft gespeeld.
Het is een van de beste site's waar niet-Joden zich kunnen verdiepen in de Shoah; waar Joden zich met de hulp van moedige mensen konden redden, en dan weer door anderen verraden werden.
In Nederland waren voor de Shoah in bijna alle kleine stadjes Joodse gemeenten. Vandaag heeft alleen Amsterdam een bepaalde toekomst. Het is de enige gemeente die een infrastructuur heeft met de noodzakelijke diensten om een religieus Jodendom in stand te kunnen houden. Het gaat over een Beit Din, Joodse scholen, Joodse winkels,...

Behalve in Amsterdam is het Joodse leven in Nederland zeer moeilijk en rudementair (Niet het hele gamma is voorhanden).
Om een idee te hebben wat Holland over 400 jaar was, volstaat het een blik te werpen in het grote Memorboek.
De naam Amsterdam heeft nog bepaalde nostalgische herinneringen voor mensen die gefundeerd zijn met de Joodse geschiedenis, vooral Praag en Mainz.
Denken jullie, dames en heren dat er nog toekomst is voor de Joodse gemeenschap in Nederland?

Het Anne Frankhuis staat in de schaduw van de Westertoren. In Annes dagboek is te lezen welke belangrijke rol de toren in haar onderduikperiode heeft gespeeld.

België: Antwerpen

De Eisenmann Synagoge

De talmoed spreekt van Rabbi Yossi die tijdens zijn reis in een ruïne in Jeruzalem ging om te bidden. Eliah, de profeet komt langs en wacht aan de ingang van het huis tot Rabbi Yossi gedaan had met bidden. Eliah vroeg hem waarom hij deze ruïne binnengegaan was. 'Om te bidden', zei Rabbi Yossi. 'Je moest aan de kant van de straat gedavvend hebben', zei Eliah. 'Ik was ongerust dat passagiers me zouden storen in mijn gebed', antwoorde de Rabbijn. 'Wel', zei Eliah de profeet, 'je moest je gebed kort gehouden hebben'.

Sommigen zoeken naar een nostalgie door zich van het drukke leven te verwijderen. Ze denken dat het echte leven hen zal verwijderen van hun religieus leven en van spiritueel contact met G'd. De ruïne symboliseert de wereld van geheugen en verbeelding, de wereld van gisteren. De straat staat voor het leven, vol van lawaai en hindernissen.

Nadat het Joodse volk de verschrikkelijke ervaring van het zien verdwijnen van de wereld meemaakte, waren er ook die konden verstoppen en zodoende ook ontsnappen aan de realiteit. De Eisenmann familie heeft het geluk gehad te worden grootgebracht in een omgeving waar de mitsva 'je zal kiezen voor het leven' strikt aangemoedigd werd. De synagoge werd oorspronkelijk gebouwd door de familie Eisenmann en

door zijn unieke constructie en ontwerp was het de enige synagoge in Antwerpen die de holocaust overleefde. (de enige onbeschadigde!)

Deze synagoge werd dan ook onmiddelijk na de holocaust terug in gebruik genomen als gebedshuis. De synagoge kon ook onmiddelijk als een museum in dienst gesteld worden, maar een kleinzoon renoveerde de synagoge en ze doet nog steeds dienst als een actief huis.

De Eisenmann familie

De Eisenmann synagoge is volledig bekostigd geweest door de vader van een groot gezin. De kinderen zagen hem niet veel tijdens de week. Hij had een zaak en deed veel aan import en export. De Eisenmann familie is G'd dankbaar dat ze deel geweest zijn van een familie die G'd eert in het dagelijks leven.

De 50ste verjaardag van de synagoge

Op sjabbat chanoeka 5719/1958 vierde een intieme vriendenkring van de familie Eisenmann de 50ste verjaardag van de synagoge. De Opperrabbijn S. Ullmann, die een regelmatige bezoeker van deze synagoge was, gaf een zeer goed ontvangen speech. Na de dienst was er een kidoesj, gesponsord door de Gabaim en dit was het dan.

Niettemin verdient de Eisenmann synagoge onze aandacht en vraagt dat we een beetje dieper graven naar de geschiedenis van de stichter, de heer Jacques Samuel Eisenmann. Hij werd geboren in Frankfurt, Main en verhuisde rond 1884 naar Antwerpen, na enkele vruchteloze zaken o.a. in de diamant. De heer Eisenmann was een leerling van de zeer bekende Rav van Frankfurt, Samson Raphael Hirsch. Hij was zeer fier deze Rav als leraar te hebben gehad, en het was ook zijn wil dat er instructies hieromtrent op zijn grafsteen zouden komen. Hij ligt begraven in Putte, Nederland.

Meneer Eisenmann was een zeer speciaal man. Hij leidde zijn leven volgens de Torah, die hij leerde van zijn leraar. Hij leefde een algemeen Joods leven, leerde veel en leefde in harmonie met de omgeving. Hij starte een import en export zaak van gedroogde vruchten en van industriële vezels. Zijn zaak floreerde en al gauw had hij 40 werknemers in dienst, zowel Joden als niet Joden. Hij werd ook verkozen tot president van de handel en kreeg hiervoor ook koning Leopold II op bezoek.

Hij stond erop dat zijn kinderen 'frum' bleven. Jacob Eisenmann had zeven dochters en één zoon. De zoon was gedeporteerd samen met zijn vrouw en hun vijf kinderen. De dochter Mirha werd ook gedood. Allen waren strikt orthodox. De kinderen hielden vast aan hun opvoeding en trouwden allemaal ook orthodox. Als gevolg hiervan besliste de heer Eisenmann om zijn eigen minyan samen te stellen en in 1905 huurde hij drie kamers in de Breughelstraat. In het begin bestond de minyan uit 20 personen maar algauw groeide deze fors uit.

Een rijke oom besliste daarop een stuk grond te kopen, er een synagoge op te zetten en deze te bemeubelen. Hij aanvaarde geen donaties van anderen, zelfs niet van de familie. De synagoge was een echt juweel, alles was met de grootste liefde opgezet.

Er was grote trots op de tafelen met de 10 woorden, die de Aron Hakodesj kroonden met de volgende woorden: 'En u zult voor mij zijn

een heiligdom van priesters en een heilig volk'. Dit resumeerde de hele Torah, vondt meneer Eisenmann.

Bij de opening kwamen de Torahrollen van de Breughelstraat naar de nieuwe synagoge. Een groot aantal siddoerim, machzorim en selihoth werden direct vanuit Frankfurt besteld. Alles volgens de Asjkenazische gewoonte van Frankfurt. De stoelen werden bedeeld aan strikt orthodoxen. Volledige orde en discipline gelden nog steeds in deze synagoge, ook als de gebeden extreem lang zijn. Soms komen de jongeren uit de sjoel eens samen in de tuin of in de bibliotheek. Ze wisten natuurlijk wel wanneer ze weer tot de orde moesten komen.

Tegenwoordig is er toch een probleem mensen te vinden die 3 uur niet babbelen en rechtstaan. Anderzijds is er niet genoeg tolerantie voor andersdenkenden, er is een inflexibiliteit.

Nederlandse bewerking: Bathia Chava (Petra Vanhamme) en Angelo Prins.

Layout aanpassing: Angelo Prins.